

Prof. dr MILENA VLAŠKALIC

O ODNOSU PROIZVODNJE I PROMETA U USLOVIMA DRUŠTVENE SVOJINE I SAMOUPRAVLJANJA*

„Cela trgovina, uključujući i promet roba i usluga na veliko i spoljnotrgovinsko poslovanje, trebalo bi da predstavljaju ‚visoko-kvalifikovano i na nauci zasnovano prodajno odeljenje‘ cele društvene proizvodnje.“

E. Kardelj: „Slobodni udruženi rad“ II — Beograd, 1978. str. 150.

U uslovima društvene svojine i samoupravljanja, odnos proizvodnje i prometa se menja. U suštini, odnosi i veze između obe sfere, kao delova procesa reprodukcije, treba da budu usklađeni sa bazičnim produkcionim odnosima. To su i razlozi da u ovom referatu, polazeći od opštih teorijskih konstatacija, pokušamo da ukažemo na neke momente koji su bitni i specifični za odnos proizvodnje i prometa u uslovima socijalističkog samoupravljanja.

I

U sadašnjoj fazi kroz koju prolazi naše društvo, i koja nesumnjivo predstavlja novu etapu razvoja socijalističkog samoupravljanja, *osnovicu* na kojoj je jedino moguće graditi novi odnos između proizvodnje i prometa čini *društvena svojina na sredstvima za proizvodnju*, a zatim robna proizvodnja i tržište, na kome se vrši realizacija roba i usluga među samoupravljačima, a na osnovu njihovog prava rada društvenim sredstvima. U njoj se društvena svojina

---

* Polazeći od cilja Simpozijuma, da obeleži tridesetogodišnjicu samoupravljanja u Jugoslaviji, u ovom referatu, s obzirom na ograničen prostor, obrađuje se u vidu osnovnih teza odnos proizvodnje i prometa, odnosno ukazuje se na osnovna obeležja koja treba u izmenjenim društveno-ekonomskim odnosima da poprime ovi integralni delovi procesa reprodukcije.

na sredstvima za proizvodnju ispoljava na način koji omogućava korišćenje i upravljanje sredstvima za proizvodnju od strane neposrednih proizvođača, što uslovljava i određene promene i u odnosima između proizvodnje i prometa.

2. Kada se polazi sa stanovišta da društvena svojina predstavlja i uslov i osnovu za izmenu odnosa između proizvodnje i prometa, onda je to stanovište po kojem *svaki vid svojine nosi određen arsenal „sopstvenih“ ekonomskih kategorija i uređivanja ekonomskih odnosa*. To znači da se kvalitativno novi odnosi ne mogu graditi na nekom drugom obliku svojine. I ne samo njihov međusobni odnos, već i kompletan kategorijalni sistem, posebno dohodak. U pitanju je značajna Marksova teza da ekonomske kategorije, oblici i mehanizmi, dakle, realni svet ekonomskih i društvenih pojava, nisu kategorije koje bi se mogle preuzimati i konstruisati mehanički i nezavisno od oblika svojine na sredstvima za proizvodnju. Radi se o novim društvenim okvirima u kojima se stvaraju nove ekonomske kategorije i veze kao realni izrazi produkcionih odnosa zasnovanih na društvenoj svojini na sredstvima za proizvodnju.

3. Društvena svojina menja, pre svega, osnovni položaj radnih ljudi u svim sferama društvenog rada, obezbeđujući svima *ravnopravnost, nezavisno od oblasti rada*. U tom kontekstu „... može se, naravno, reći da proizvodni rad treba da ima dominantnu ulogu u pogledu sticanja i raspodele dohotka, ali se ne može radnicima u proizvodnji dati pravo da radnicima u trgovini određuju kako će ostvarivati svoja ustavna prava.“¹ Društvena svojina, dakle, donosi ravnopravnost radnika i u sferi proizvodnje i u sferi prometa.

Društvena svojina je uslov i osnova ekonomske ravnopravnosti, negacije bilo kakvog sistema eksploatacije čoveka *u bilo kom delu društva*, dakle, bez obzira da li je u pitanju materijalna proizvodnja ili njen produžetak u vidu prometa roba i usluga.

U stvari, društvena svojina na sredstvima za proizvodnju omogućava ravnopravnost svih oblasti društvenog rada, ravnopravnost svih udruženih radnika, bez obzira na mesto gde oni rade. Pri tome, društvena svojina će se uvek svoditi na sistem odnosa među ljudima. Ona nije „... monopolsko pravo ni jednog pojedinačnog subjekta u društvu, tj. ni države, ni radnog kolektiva, ni pojedinačnog radnika. Ona postaje zajednička svojina svih ljudi koji rade, tj. klasna svojina, a to u krajnjoj liniji znači da postaje svojina i svih članova društva.“ Dakle, u uslovima socijalističke proizvodnje, zahvaljujući izmenjenim odnosima proizvodnje, definiše se *nov društveni položaj* i trgovine i radnih ljudi u njoj, jer, polazeći od društvene svojine, oni — ovoga puta u oblasti prometa — upravljaju i samostalno raspolažu materijalnim sredstvima koja su im neophodna za obavljanje njihove delatnosti. Ta sredstva su i materijalna

¹ E. Kardelj: „Slobodni udruženi rad“ II, Beograd, 1978. str. 150.

pretpostavka njihove egzistencije. Ekonomski aspekt društvene svojine, prema tome, izražava se u činjenici da svojina prestaje biti osnova prisvajanja i društvenog položaja čoveka. Tako na istorijsku scenu nastupa rad i radne osnove prisvajanja i opredeljivanja društvenog položaja čoveka i odnosa među ljudima.

4. Na osnovama društvene svojine i rada, kao osnove za uspostavljanje odnosa među ljudima, nastaje: prvo, *neposredni spoj ličnih i materijalnih činilaca* u proizvodnji i, drugo, *pravo raspolaganja dohotkom i pravo upravljanja celokupnim sredstvima društvene reprodukcije*. Ostvarivanjem neposrednog spoja ličnih i materijalnih činilaca proizvodnje i privređivanjem, prevazilazi se u istoriji ljudskog društva veoma duga podvojenost proizvođača od sredstava za proizvodnju. Isključuje se bilo koji vid posredovanja između njih, čime se formiraju društveni uslovi za razvoj i učvršćenje novog kategorijalnog i institucionalnog sistema koji omogućava realno funkcionisanje samoupravnog ekonomskog i društvenog sistema. U taj kontekst spada i razvoj kvalitativno novog odnosa između sfere proizvodnje i sfere prometa. Taj novi odnos se zasniva na dohotku i dohodovnim odnosima u kojima isključivo rad i rezultati rada, a ne svojina, određuju materijalni i društveni položaj čoveka u svakom delu društvene reprodukcije.

5. Povezanost sfere proizvodnje i sfere prometa ne predstavlja novu pojavu. I ranije, u uslovima drugačijih istorijskih oblika svojine koji prethode društvenoj svojini na sredstvima za proizvodnju, stoji neophodnost međusobnog povezivanja proizvodnje i prometa u jedinstven proces rada. Tu povezanost nameće već sama logika odvijanja ukupnog procesa društvene reprodukcije. O toj povezanosti trgovine i materijalne proizvodnje i njihovoj uzajamnoj zavisnosti u uslovima društvene svojine i samoupravljanja E. Kardelj piše sledeće: „Cela trgovina, uključujući i promet roba i usluga na veliko i spoljno-trgovinsko poslovanje, trebalo bi da predstavlja svojevrsno ‚visokokvalifikovano i na nauci zasnovano prodajno odeljenje‘ cele društvene reprodukcije. Zato razvoj trgovine mora da bude tesno povezan sa razvojem materijalne proizvodnje. Ako trgovina trošenjem dohotka za svoj razvoj ide ispred proizvodnje, time se direktno usporava porast dohotka u proizvodnji i sâm razvoj proizvodnje, s obzirom na to da se sredstva za razvoj trgovine stvaraju u proizvodnji. Sa druge strane, ako proizvodnja nema odgovarajućeg potencijala za ostvarivanje prometnih funkcija udruženog rada, ili je taj potencijal nisko produktivan i zanemaren, onda će i mogućnosti za razvoj proizvodnje biti limitirane.²

Međutim, ono što predstavlja novinu u uslovima socijalističkog samoupravljanja u nas to je istorijska šansa da se faza prometa — taj značajan produžetak procesa proizvodnje sa povratnim dejstvom na samu proizvodnju — organizuje na *racionalan* način, pod čime

² E. Kardelj: „Slobodni udruženi rad“ II, Beograd, 1978. str. 150—151.

podrazumevamo *angažovanje samo neophodnih materijalnih i ljudskih činilaca u sferi prometa.*

Sa stanovišta privrede kao celine, angažovanje materijalnih i ljudskih faktora u sferi prometa, koje se ne može izbeći ni u jednoj robnoj proizvodnji, praktično znači umanjivanje ukupnog proizvodnog potencijala. Ali, skraćenje vremenskog trajanja prometa, kao i svaka racionalnost u organizaciji i funkcionisanju trgovine, dovode do smanjivanja neophodnih materijalnih sredstava i ljudskog rada angažovanih u sferi prometa, odnosno namenjenih kupoprodaji roba. I upravo za koliko se smanji obim sredstava namenjenih realizaciji roba, u cilju njenog racionalnog poslovanja, toliko će se moći više angažovati sredstva u sferi materijalne proizvodnje.³ U toj racionalnosti u pristupu i organizaciji funkcionisanja sfere prometa, u stvari, leži jedna od prednosti socijalističkog samoupravnog sistema. Racionalnost u funkcionisanju trebalo bi da predstavlja prevazilaženje trgovine koja počiva na „barbarstvu“. Postavljena u nove uslove, ona bi trebalo da bude negacija nepotrebnog angažovanja sredstava, što bi omogućilo smanjivanje čistih troškova prometa.

Sa gledišta privrede kao celine, trgovina bi trebalo da bude organizovana tako da se angažovanje materijalnih sredstava u ovoj oblasti može „... reducirati na svoj ekonomski minimum.“ Ovo utoliko pre što trgovina uopšte, pa ni u uslovima društvene svojine i samoupravljanja, ne stvara novu vrednost. Ali ona može *posredno* da doprinese povećanju dohotka, zatim da deluje u pravcu proširenja tržišta, na veću podelu rada među proizvođačima i dr.⁴

II

Privredno-sistemski i funkcionalni aspekt racionalizacije prometne sfere ima svoju osnovu u samoupravnom i društvenom uticaju na razvoj i ekonomski položaj prometne oblasti, koji se vrši naročito putem udruživanja rada i sredstava, samoupravnog sporazumevanja, društvenog dogovaranja i planiranja.

Istovremeno, u istom pravcu može da deluje i uticaj ekonomske politike u ovoj oblasti, naročito putem sistema cena i društvene

³ Marks je o tome, sa stanovišta kapitaliste, pisao sledeće: „Ukoliko za oblast prometa veže manji deo kapitala kao novčani kapital, uvećava onaj deo kapitala koji se direktno primenjuje u proizvodnji.“

K. Marks — „Kapital“ — III — Beograd, 1948. str. 243.

⁴ „... Trgovački kapital ne stvara ni vrednost, ni višak vrednosti, tj. neposredno ne. Ukoliko doprinosi skraćanju prometnog perioda, on može posredno pomoći da se uveća višak vrednosti koji proizvodi industrijski kapitalist. Ukoliko pomaže da se tržište proširi i omogućuje podelu rada među kapitalistima, dakle osposobljava kapital da radi u većem razmeru, njegova funkcija unapređuje proizvodnost industrijskog kapitala i njegovu akumulaciju“

— K. Marks — Isto kao pod 3.

kontrole cena, zatim putem sistema kompenzacije i obrazovanjem i funkcijom robnih rezervi.

Upravo vidovi samoupravnog i društvenog uticanja na razvoj i položaj trgovine biće sadržaj daljeg izlaganja.

1. Ekonomski sistem, zasnovan na društvenoj svojini i samoupravljanju, postavlja celokupan proces društvene reprodukcije, pa time i oblast proizvodnje i prometa, na nove osnove, pod čime naročito podrazumevamo svesnu koordinaciju procesima društvene reprodukcije. U tom smislu samoupravnoj robnoj privredi imanentno je da putem planiranja *prevazilazi elemente klasičnog tržišta*. Stvaranjem i razvijanjem sistema planiranja u oba segmenta — proizvodnji i prometu — ograničava se stihijno delovanje tržišta koje upravo u elementu stihijnosti sadrži neracionalnosti, naročito u vidu povećanja čistih troškova prometa.

U uslovima sve intenzivnijeg udruživanja rada i sredstava putem plana utvrđuje se dugoročna orijentacija u proizvodnji; postiže se sinhronizovanost između odeljenja društvene reprodukcije, pa se na tim osnovama obezbeđuje optimalnost u razvoju privrede i društva.

Planiranje se zasniva na samoupravnom sporazumevanju i društvenom dogovaranju, jer je to najoptimalniji i istovremeno najdemokratskiji način da se razrešavaju protivrečnosti razvoja i pluralizam samoupravnih interesa. Drugim rečima, društveno dogovaranje i samoupravno sporazumevanje u našim uslovima predstavlja najadekvatniji oblik i metod koordiniranja i usklađivanja različitih interesa u samoupravnim uslovima. Oni su najvažnije obeležje sadašnje etape na svim područjima, a to znači i na području robnog prometa, pri čemu se putem samoupravnog sporazumevanja i društvenog dogovaranja definiše sadržina društveno-ekonomskih odnosa između organizacija udruženog rada koje se bave proizvodnjom i prometom roba i usluga. U tom kontekstu, naročito *Zakon o udruženoj radu*, polazeći od objektivno uslovljene ekonomske međuzavisnosti proizvodnje i prometa, postavlja izričite zahteve koji imaju karakter obaveze, a vode podsticanju bržeg razvoja i proizvodnje i prometa i njihovog povezivanja na samoupravnim osnovama. Tako se na osnovi sistema samoupravnog sporazumevanja i društvenog dogovaranja obezbeđuje društveno-ekonomska ravnopravnost radnih ljudi u prometu i proizvodnji.

2. Putem samoupravnih mehanizama stvaraju se uslovi za prevazilaženje stanja u kome se raspodela dohotka između proizvodnje i prometa (trgovine) vrši isključivo na tržištu i gde osnovicu u raspodeli profita čini veličina angažovanog kapitala. I to je ono što možemo nazvati *kvalitativno novim*. Naime, kvalitativna je razlika kada se dohodak proizvodnih organizacija realizuje u stihijskoj raspodeli dohotka na tržištu između trgovine i proizvodnje, od situacije kada se on neposredno realizuje kao zajednički ostvareni do-

hodak trgovine i proizvodnje i *kada osnovicu za raspodelu čini rad, a ne svojina.*

Prilikom realizacije dohotka koja se odvija putem stihijske raspodele na tržištu, trgovina se neizbežno javlja kao osamostaljeni kapital koji teži sopstvenom uvećanju. Iz te pozicije se uvek rađa svojevrsan kapital odnos. O tome govori i celokupan razvoj trgovine u periodu do donošenja novog Ustava (1974). To je bila faza u kojoj je osamostaljena trgovina stihijskom raspodelom, posredstvom određenih mehanizama (naročito putem rabata, super-rabata i marže), prelivala značajan deo dohotka iz sfere proizvodnje i na tim osnovama formirala „sopstveni“ kapital koji je težio daljem uvećanju putem zahvatanja dela dohotka koji bi — polazeći od mase sredstava i rada koji je tamo bio uložen — trebalo da pripadne proizvodnji.⁵

Međutim, u varijanti zajedničkog dohotka kao osnove za međusobno raspoređivanje, samoupravnim sporazumima se reguliše učešće u ostvarenom zajedničkom dohotku (ukupnom prihodu) i proizvodnje i prometa srazmerno „... doprinosu koji su svojim radom dali ostvarivanju tog dohotka.“⁶

Prevazilaženje stanja u kome se raspodela dohotka između proizvodnje i prometa (trgovine) vrši isključivo slobodnim tržišnim mehanizmom otvaraju se novi prostori i omogućava da proizvodne organizacije i one koje se bave realizacijom njihovih roba udružuju rad i sredstva na način koji predstavlja njihov zajednički interes, sadržan u stabilnosti međusobnih odnosa zajedničkom razvoju i ravnopravnom ekonomskom i društvenom položaju radnih ljudi u obe ove oblasti društvene reprodukcije.

3. Udruživanje rada i sredstava između organizacija udruženog rada koje se bave prometom roba i usluga i proizvodnih organizacija udruženog rada u našem društveno-ekonomskom sistemu trebalo bi da se zasniva naročito na sledećim načelima i to:

- a) na ravnopravnosti organizacija udruženog rada;
- b) na otvorenosti samoupravnih sporazuma za druge organizacije udruženog rada pod istim uslovima;
- c) na uvažavanju jedinstvenosti jugoslovenskog tržišta koje *implicitite* znači „slobodno kretanje i udruživanje rada i sredstava reprodukcije i slobodnu razmenu rada i usluga, naučnih dostignuća i stručnih iskustava na celoj teritoriji SFRJ.“⁷

⁵ Prelivanje dela dohotka iz sfere proizvodnje u sferu prometa potvrdili su mnogi ekonomisti koji su se bavili istraživanjem ekonomskog položaja pojedinih grana i grupacija u našem društveno-ekonomskom sistemu. Svi su oni, bez obzira na metod koji su primenili u svojim istraživanjima, došli do istog zaključka: da stoji neravnopravnost između ovih sfera i da se trgovina nalazi u povlašćenom položaju.

⁶ Zakon o udruženom radu — čl. 66.

⁷ Ustav SFRJ — čl. 252. st. 1.

Cilj udruživanja rada i sredstava organizacija udruženog rada koje se bave prometom roba i usluga sa proizvodnim organizacijama udruženog rada, međutim, ne bi trebalo sužavati samo na obrazovanje i raspoređivanje zajedničkog dohotka (prihoda), jer je, po našem mišljenju, u pitanju kompletna transformacija i jedne i druge sfere na principima ravnopravnosti i zajedništva. Organizacije udruženog rada koje se bave prometom roba i usluga, odnosno izvozom i uvozom roba i njihovo povezivanje sa proizvodnim organizacijama trebalo bi da bude postavljeno na način koji vodi stvaranju dugoročnog zajedništva na osnovama udruživanja rada i sredstava izraženog u zajedničkim programima razvoja. To znači da bi valjalo vremenom ostvariti sve veći broj zajedničkih aktivnosti koje izražavaju obostrani razvojni i dohodni interes. U tom smislu naročito bi moglo biti korisno organizovanje zajedničkog istraživanja unutrašnjeg i spoljnog tržišta, zatim zajedničko praćenje netržišno izraženih društvenih potreba, zajedničko programiranje i planiranje razvoja i jedne i druge sfere, zajedničko vođenje poslovne politike i dr. Tako bi se na nov način obezbedio ne samo normalan tok društvene reprodukcije, već i rast zajednički ostvarenog dohotka, a na osnovu njega i porast dohotka u svakoj od ovih sfera društvene reprodukcije.

Proces udruživanja rada i sredstava treba, u krajnjoj konsekvenci, da dovede, na nivou privrede kao celine, do smanjenja rada i sredstava koja se koriste u prometnoj sferi, odnosno do angažovanja samo objektivno neophodnih materijalnih i ljudskih faktora za funkcionisanje sfere prometa, o čemu smo već govorili.

Efikasnost udruživanja rada i sredstava proizvodnje i prometa treba, dakle, da se ogleda u postizanju *viših ekonomskih kvaliteta*. U tom kontekstu radnici u proizvodnim organizacijama i onim koje se bave realizacijom njihovih roba mogu, u cilju postizanja većih ekonomskih efekata, a naročito porasta proizvodnosti rada i dohotka, preduzimati čitav niz aktivnosti kao što su naročito: neposredno usklađivanje proizvodnje i prometa u procesu reprodukcije, zajedničko planiranje proizvodnje i prometa i usklađivanje razvojne i poslovne politike, racionalnije korišćenje kapaciteta koje bi se moglo postići putem višeg stepena specijalizacije, organizovanosti rada i poslovanja, zatim optimalno prilagođavanje potrebama tržišta, dogovaranje o efikasnijem istupanju na strana tržišta i dr. U realizaciji ovakvih i sličnih programa aktivnosti i područja rada zakonom je utvrđena *zajednička odgovornost* organizacija udruženog rada u oblasti proizvodnje i prometa, jer su utrošak sredstava i rada, odnosno zajednički dohodak (ukupni prihod) od podjednakog interesa i za jednu i za drugu stranu. Na takav način ekonomska racionalnost i motivacija za rast dohotka organizacija udruženog rada i jedne i druge oblasti društvene reprodukcije proširuje i prevazilazi mikro-ekonomske okvire, obuhvata kompleksnija i ekonomski veća po-

dručja, ali uz istovremeno zadržavanje dohodnog principa u privređivanju svakog posebnog samoupravnog privrednog subjekta.

Ovako koncipirani odnosi u zajedništvu između proizvodne i prometne sfere, koji izrastaju iz bazičnih produkcionih odnosa, koji se zasnivaju na društvenoj svojini i samoupravljanju, nisu doktrinirane teze, već dobijaju odnose i mehanizme koji mogu da se oblikuju u praksi ekonomskog života.

III

1. Sistem cena⁸ veoma je bitan i višeznačajan. U kontekstu odnosa između sfere proizvodnje i sfere prometa (trgovine), treba istaći da je za sadašnji jugoslovenski sistem cena bitno ustavno opredeljenje da je pravo i dužnost radnika u osnovnim organizacijama udruženog rada da samostalno obrazuju cene svojih proizvoda i usluga na jedinstvenom jugoslovenskom tržištu.⁹ Oni to čine u okviru realnih tržišnih odnosa i na osnovu društvene svojine na sredstvima za proizvodnju, odnosno na bazi međusobne povezanosti udruženog rada polazeći od sledećih zakonom utvrđenih kriterijuma i to:

- prvo, od odnosa ponude i tražnje na domaćem tržištu;
- drugo, od uticaja svetskih cena na nivoe i odnose cena na domaćem tržištu, na odnose u sticanju i raspodeli dohotka i na razvojnu politiku društva;
- treće, od kretanja prosečne proizvodnosti rada i racionalnog korišćenja sredstava za proizvodnju svakog proizvoda i usluge;
- četvrto, od raspodele ukupnog dohotka društva na delatnosti srazmerno njihovoj proizvodnosti rada, uspešnosti upravljanja i privređivanja društvenim sredstvima i ukupnoj društvenoj proizvodnosti rada, uz nastojanje da se ujednače uslovi privređivanja u granicama ekonomske racionalnosti i ravnopravne raspodele dohotka.¹⁰

Imajući u vidu smisao i sadržaj koji u sebi nose ovi kriterijumi, može se zaključiti da oni ne sputavaju već pretpostavljaju samoupravno i stvaralačko primenjivanje zakona pri utvrđivanju cena konkretnih proizvoda; oni ne vode ukalupljanju i deformisanju ustavne pozicije udruženog rada, što bi moglo da dovede do negativnih ekonomskih i društveno-političkih posledica.

2. Intencija da se obezbedi „nastojanje da se ujednačavaju uslovi privređivanja u granicama ekonomske racionalnosti i ravnopravne raspodele dohotka“ može se, po našem mišljenju, realizovati

⁸ Sadašnji sistem cena regulisan je Zakonom o osnovama sistema cena i društvenoj kontroli cena — Sl. list SFRJ br. 1/1980.

⁹ Zakon o osnovama sistema cena i društvenoj kontroli cena — čl. 12.

¹⁰ Isto kao pod 9 — čl. 33.

naročito putem samoupravnih sporazuma. Zapravo putem samoupravnih sporazuma može se postići svojevrsno usklađivanje cena, ne administrativnim, već samoupravnim putem. U sprezi između sfere proizvodnje i sfere prometa mogu se postići sporazumi o cenama proizvoda od prve faze proizvodnje, pa preko nižih i viših faza prerade, sve do cene koju će kao definitivnu obrazovati trgovina, odnosno organizacija udruženog rada koja će se baviti realizacijom roba, odnosno usluga.

Ovakav pristup ne samo što odstranjuje administrativan način utvrđivanja cena, već omogućava veću usklađenost cena (po vertikali) obezbeđujući na svim nivoima, odnosno svakoj organizaciji udruženog rada koja učestvuje u pojedinim fazama proizvodnje i prerade proizvoda, alikvotni deo dohotka srazmerno njenom ukupnom minulom i tekućem radu. Osim toga, ovaj mehanizam usklađivanja cena ne mora da vodi ka poznatoj spirali cena, odnosno do pojave kada porast cene jednog proizvoda, izolovano dat, neizbežno povlači za sobom porast cene proizvoda na koji se nadovezuje, odnosno onih proizvoda koji stoje u međusobnoj zavisnosti u reprodukcionom nizu. Iz ovog proizilazi zaključak da na samoupravan način koncipiran odnos između sfere proizvodnje i sfere prometa, zasnovan na samoupravnom sporazumevanju i društvenom dogovaranju, donosi sobom i nov način i nove mehanizme usklađivanja koji, inače, predstavljaju veoma značajan momenat, naročito sa staništa uslova privređivanja, odnosno uslova sticanja dohotka.

Sa te tačke gledišta, poseban značaj ima obrazovanje reprodukcioni celina što omogućava putem dogovorenih, odnosno internih cena u nizu, a na bazi međusobne povezanosti „pravednu“, odnosno samoupravno dogovorenu masu dohotka svim učesnicima u reprodukcionalnoj celini. Novi odnosi između sfere proizvodnje i sfere prometa, regulisani samoupravnim sporazumima, obuhvatajući i cene kao neophodan segment, sprečavaju pojavu strukturalnih neusklađenosti, kao i reprodukovanje razlika u uslovima sticanja dohotka (a time i ličnih dohodaka i akumulacije), između organizacija udruženog rada koje se bave proizvodnjom i onih koje se bave prodajom njihovih roba, bilo na unutrašnjem ili na spoljnjem tržištu. Zbog toga treba u narednom periodu uporno raditi na još snažnijoj afirmaciji ovih veza, naročito tamo gde postoji tesna međusobna zavisnost između organizacija udruženog rada u reprodukcionom nizu. U tom kontekstu trebalo bi preduzimati i određene društvene akcije jer će one dovesti, ekonomskom logikom, do ublažavanja razlika u sticanju dohotka i do veće stabilnosti u ekonomskim tokovima, bez primene mera administrativne prirode. Uostalom, ekonomska teorija je postavila, a praksa udruženog rada pokazala, da administrativan i izolovan prilaz cenama, bez kompleksnih samoupravnih razvojnih programa, građenih na dogovornim, odnosno internim cenama, — vode ne samo lančanom povećanju cena, već i otuđivanju dohotka od radnika, odnosno otuđivanju vitalnih funkcija koje radnici imaju

u procesu reprodukcije i koje predstavljaju preduslov njihovog ispoljavanja kao samoupravnih privrednih subjekata.

Pojedinačnim pomeranjem cena ne mogu se dugoročnije rešavati stvarni problemi koji postoje, naročito u nekim granama i grupacijama proizvođača. Takvi potezi, po pravilu, samo odlažu probleme, da bi se oni nešto kasnije ispoljili u daleko težoj formi, a naročito onoj koju mi nazivamo opštim povećanjem cena, odnosno inflacijom. Zbog toga, u vremenu kada se celokupna društvena zajednica zalaže za stabilizaciju, samoupravno uređivanje odnosa između sfere proizvodnje i sfere prometa, uključujući tu i samoupravno sporazumevanje o cenama, dobija posebno mesto i značaj.

Imajući u vidu osnovna izlaganja, odnosno apostrofiranje nekih najvažnijih momenata na temu „O odnosu proizvodnje i prometa u uslovima društvene svojine i samoupravljanja“ može se u vidu rezimea konstatovati da je za dalji razvoj društveno-ekonomskog sistema od izuzetnog značaja samoupravno uređivanje odnosa između sfere proizvodnje i sfere prometa kao delova društvene reprodukcije. Pri tome je polazna tačka da obe sfere moraju biti zasnovane na bazičnim produkcionim odnosima. Njihov međusobni odnos treba ubuduće da se još više zasniva na dohodovnim odnosima koji proizilaze iz karaktera društvene svojine na sredstvima za proizvodnju, kojima proizvodnja, odnosno trgovina, upravlja, te na samoupravljanju radnih ljudi u ovim oblastima.

Realni ekonomski izraz takvih produkcionih odnosa zasniva se na samoupravno utvrđenim, odnosno dogovorenim mehanizmima za primarnu raspodelu ukupnog društvenog dohotka. Na takav se način stihijski tržišni mehanizam primarne raspodele dohotka stavlja pod samoupravnu svesnu kontrolu udruženih radnika, a istovremeno bitno smanjuje volutarizam administrativnih mera u ovoj oblasti.

Kao post-scriptum treba zabeležiti dve napomene. Jedna je da se verifikacija samoupravnog tipa odnosa između proizvodnje i prometa još ne može tražiti u masovnim empiričkim činjenicama; u toku je proces istorijskog domašaja i zato dugoročan, pa i protivurečan u kratkim rokovima. Druga: da uloga države (odnosno administrativnih mera) i u ovoj oblasti još ne prestaje. Treba je, međutim, ocenjivati sa stanovišta u kojoj meri zadržava stara obeležja, a u kojoj služi samoupravnoj perspektivi. Jer, kada je reč o celovitim samoupravnim produkcionim odnosima, reč je o budućnosti.

LITERATURA

K. Marks: „Kapital“ — III t. Celokupni proces kapitalističke proizvodnje, Beograd, 1948.

E. Kardelj: „Slobodni udruženi rad“ II, Beograd, 1978.

M. Korać — T. Vlaškalić: „Politička ekonomija“, VI izdanje, Beograd, 1975.

- M. Korać: „Socijalistički samoupravni način proizvodnje“ I, Beograd, 1977.
T. Vlaškalić: „Borba za socijalističko samoupravljanje“ Novi Sad, 1978.
M. Marsenić: „Privredni sistem Jugoslavije“, Beograd, 1977.
M. Pavlović: „Nastajanje i razvoj samoupravnog privrednog sistema u Jugoslaviji“, Beograd, 1977.
M. Vlaškalić: „Samoupravno udruživanje rada i sredstava sa posebnim osvrtnom na povezivanje sfere proizvodnje i prometa“,
Časopis „Planiranje i analiza poslovanja“, Beograd, br. 12/1976.
— Zakon o udruženom radu,
— Zakon o osnovama cena i društvenoj kontroli cena — Sl. list SFRJ br. 1/1980.
— Zakon o saveznim robnim rezervama — Sl. list SFRJ br. 14/1975.
— Nacrt Zakona o obaveznom udruživanju rada i sredstava organizacija udruženog rada koje se bave prometom robe i usluga sa proizvodnim organizacijama udruženog rada — Beograd, 6. II. 1980.

Prof. dr. MILENA VLAŠKALIĆ

ON THE RELATIONS OF PRODUCTION AND TRADE UNDER CONDITIONS
OF SOCIAL OWNERSHIP AND SELFMANAGEMENT

Summary

The relation of production and trade changes and is in accordance with the basic productive relations. The base is represented by social ownership of the means of production, then by the production of goods and market on which the realization of goods and services among selfmanagers has been made. Under such conditions the equality of workers is provided in both spheres, in the sphere of production as well as in the sphere of trade. All of them have equal rights, especially regarding the creation and distribution of income and using of the total means of social reproduction.

Selfmanaging and social influence on the development and economic position of the trade sphere is particularly performed by creation of income and means, by selfmanagement agreements and planning. Owing to these influences the elements of classic free market have been overcome. At the same time by selfmanagement the contribution to the total income (total revenue) of production and trade is regulated in proportion to „the contribution they had given by their work to the realization of this income.“

In the new relations that manifest themselves between production and trade, prices may be formed which guarantee to all participants in production, i.e. „circulation of goods“ a „fair“ mass of income. In this way by selfmanagement one may have an influence on the equal conditions of production in the limits of economic rationality and equal distribution of income.

However, despite the numerous selfmanagement agreements that now a days in the Yugoslav practice already realize the above mentioned theoretical aspects and views, it is evident that a long term development process is open

to questioning in which the role of state (i.e. administrative measures) still do not cease to exist. Therefore, from this point of view, when an all-embracing self-managing productive relations are in question — represent a question of the future.

Проф. д-р МИЛЕНА ВЛАШКАЛИЧ

ОБ ОТНОШЕНИИ ПРОИЗВОДСТВА И ТОВАРООБОРОТА В УСЛОВИЯХ ОБЩЕСТВЕННОЙ СОБСТВЕННОСТИ НА СРЕДСТВА ПРОИЗВОДСТВА И САМОУПРАВЛЕНИЯ

Резюме

Отношение производства и оборота подвергается изменению и согласовывается с основными производственными отношениями. Оно основывается на общественной собственности на средства производства, далее на товарном производстве и рынке на котором ведется реализация товара и услуг между органами самоуправления. В таких условиях обеспечивается принцип равноправия рабочих в обеих сферах, и в сфере производства и в сфере оборота. У всех имеются равные права на формирование и распределение дохода и управление общей совокупностью средств общественного воспроизводства.

Самоуправленческое и общественное влияние на развитие и экономическое положение сферы оборота (торговли) ведётся путём объединения труда и средств самоуправленческими соглашениями, общественным договором и планированием. Благодаря этому побеждаются элементы рынка в классическом смысле этого слова. В то же самое время самоуправленческим путём производится участие в совместном доходе (в общей прибыли) производства и оборота по мере „внесённого своей работой вклада в формировании этого дохода.“

В новых отношениях между производством и оборотом возможно согласованное формирование цен, обеспечивающее участникам и в производстве и в обороте „правдивую сумму“ дохода. Таким образом можно влиять на уравнивание условий производства в масштабах экономической рациональности и равноправного распределения дохода.

Однако, и наряду с многочисленными самоуправленческими соглашениями, которые в настоящее время уже реализуют приведённые мною теоретические определения на югославской практике, нельзя забывать, что мы стоим перед долгосрочным процессом, что еще не отменена роль государства, касающаяся административных мероприятий и вообще, когда речь идёт о всеобъемлющих самоуправленческих производственных отношениях — речь идёт о грядущем будущем.